

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU**

Əlyazması hüququnda

NAZİM AĞAVERDİ OĞLU RZAYEV

**AZƏRBAYCAN MEYXANALARININ JANR
XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

5719.01 - Folklorşünaslıq

5715.01 - Ədəbiyyat nəzəriyyəsi

**Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2016

Dissertasiya Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi” şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: **Məhərrəm Paşa oğlu Qasımlı**
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Rəsmi opponentlər: **Kamil Hüseyn oğlu Allahyarov**
filologiya üzrə elmlər doktoru

Etibar Əjdər oğlu Talıblı
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Aparıcı müəssisə: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
“Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı” kafedrası

Müdafiə “ 26 ___ ” __02___ 2016-cı il saat ___-da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən FD 01.201 Dissertasiya Şurasının iclasında olacaqdır.

Ünvan: AZ1001, Bakı, İçərişəhər, 8-ci Kiçik Qala döngəsi 31

Dissertasiya ilə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferat _____ 2016-cı il tarixdə göndərilmişdir.

FD 01.201 Dissertasiya Şurasının
elmi katibi, filologiya üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent

Afaq Xürrəm qızı Ramazanova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Dünya mədəniyyətinə inteqrasiya prosesinin genişləndiyi və intensivləşdiyi indiki zaman kəsiyində millimənəvi və bədii-estetik düşüncə müstəqilliyini təmin edən zəngin qaynaqlardan biri də folklordur. Folklorun hər bir janrı istər semantik, istərsə də poetik struktur baxımından milli intensiya ilə şərtləndiyindən o, etnik mədəniyyətin və mənəvi dəyərlərin unikal poetik modeli kimi qəbul edilir. Folklor mətnlərinin toplanması, nəşri, tədqiqi və təbliğinə son illərdə daha ciddi yanaşılmasının səbəbi də budur.

Azərbaycan folklorunun mövzu rəngarəngliyi ilə seçilən və geniş yayılan janrlardan biri də meyxanadır.

Çox maraqlı, zəngin və qədim tarixi olan meyxananın xalqın həyatı və məişətində geniş yer almasına baxmayaraq, cəmiyyətdə ona münasibət heç də birmənalı olmamışdır: bir çox hallarda meyxana ciddi ədəbiyyat nümunəsi hesab edilməmiş, ifasına qadağalar qoyulmuş, meyxanaçılar isə təqib və təzyiqlərlə qarşılanmışlar. Bu səbəbdən də folklorun digər janrları kifayət qədər sistemli və ardıcıl tədqiq olunduğu halda, meyxana ədəbiyyatşünaslığın da diqqətindən kənar qalmışdır. Artıq folklorun ən dinamik janrlarından birinə çevrilmiş meyxananın təşəkkülü və inkişaf mərhələlərinin, genetik qaynaqlarının, folklorun digər janrları ilə oxşar və fərqli xüsusiyyətlərinin, sənətkarlıq məsələlərinin, janr rəngarəngliyinin, semantik və struktur aspektlərinin öyrənilməsi bu gün olduqca vacib və zəruridir.

Digər tərəfdən, o da məlumdur ki, folklorun istənilən hər hansı bir janrının metodoloji baxımdan müxtəlif aspektlərdən öyrənilməsi folklorşünaslıqda bir elmi əhəmiyyətə çevrilmiş və predmetə bu cür yanaşma obyektiv nəticələr əldə edilməsinə kifayət qədər təminat verir. Meyxananın da inkişafının Bakı və Abşeron əraziləri ilə daha sıx bağlı olması, xüsusilə son illərdə geniş yayılması həm onun ayrıca bir janr kimi, həm də onun regional aspektlərinin araşdırılması elmi baxımdan məqsədəuyğun və aktualdır. Cəmiyyətin çağdaş sosial-siyasi və kulturoloji həyatında meyxananın yeri və mövqeyi onun monoqrafik tədqiqinə tam əsas verir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Dissertasiyanın əsas tədqiqat obyektini meyxanaların mənşə və tarixi təkamül baxımından əlaqəli olduğu folklor və klassik ədəbiyyat nümunələri təşkil edir. Bu məqsədlə əmək və mərasim nəğmələrinə, kosa-kosa oyunlarına, hər bə-zorbalara,

deyişmələrə, eləcə də mərsiyələrə, nohələrə, qəsidələrə və b. mətnlərə, həmçinin bu mövzularda aparılmış araşdırmalara müraciət edilmişdir.

Tədqiqatın predmetini isə Bakı və Abşeron ərazisində yaranan meyxanaların janr xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın başlıca məqsədi meyxananın digər folklor və klassik ədəbiyyat nümunələri ilə oxşarlıqlarını və fərqlərini üzrə çıxarmaqla onun janr özünəməxsusluğunu və poetik-struktur əlamətlərini müəyyənləşdirməkdir. Bu məqsəd aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsini nəzərdə tutmuşdur:

- Meyxananın təşəkkülü və formalaşma prosesini ümumi ədəbi-tarixi təcrübənin, xüsusilə folklor ənənələrinin təkamülü kontekstində izləmək və genetik qaynaqlarına aydınlıq gətirmək;

- Meyxananın regional poetik janr kimi formalaşma səbəbləri və areal özgürlüklərini şərh etmək;

- Faktik materiallar əsasında meyxanaların spesifik struktur əlamətlərini forma və məzmun xüsusiyyətlərini üzə çıxarmaq;

- Meyxanaların poetik sistemində folklor və yazılı ədəbiyyata məxsus elementləri aşkara çıxarmaq;

- Ayrı-ayrı xalqların, xüsusilə slavyanların folklor təcrübəsində meyxana ilə oxşar və fərqli aspektləri üzə çıxarmaq və tipologiyasını aydınlaşdırmaq;

- Meyxanada ustad-şagird münasibətlərinin yeri və mövqeyinə aydınlıq gətirmək;

- Böyük Vətən müharibəsi illərində meyxananın xalqla əlaqəsi və yeni funksiyalarını şərh etmək;

- Meyxananın müasir mərhələdə inkişaf meyilləri və müasir meyxana ustalarının yaradıcılığı haqqında elmi təsəvvürün formalaşdırması.

Mövzunun öyrənilmə dərəcəsi. Meyxana ustaları və meyxanalar haqqında Qılman İlkin, Balasadiq, Rəhimağa İmaməliyev, Elçin, Vilayət Quliyev, Təvəkkül Səlimov, Vəli Həbibov, Abbasqulu Nəcəfzadə, Qorxmaz Əlilili, Aytac Rəhimova, Nizami Tağısoy və b. müəlliflər araşdırmalar aparmış və dəyərli fikirlər söyləmişlər. İki müəllifin – A.Rəhimovanın “Azərbaycan poeziyasında meyxana janrı” (Bakı: Nurlan, 2002) və N.Tağısoyun “Meyxananın poetikası” (Çaşıoğlu, 2011) adlı əsərləri xüsusilə qeyd edilməlidir.

A.Rəhimova adı çəkilən əsərində meyxana janrının milli musiqinin inkişafında əhəmiyyətini, meyxanaların struktur - kompozisiya strukturunu və bir çox başqa problemləri ilk dəfə araşdırmışdır.

N.Tağısoy isə (Z.Zakariyya ilə həmmüəllifdir) mövzuya daha əhatəli yanaşır və meyxananın tarixi, nəzəri məsələləri, kompozisiyası, üslubu və bir çox zəruri məsələləri sistemli şəkildə tədqiq edib, elmi cəhətdən əsaslandırılmış orijinal nəticələr əldə edir.

Bunlarla yanaşı, Azərbaycan meyxanalarının janr xüsusiyyətləri müstəqil tədqiqatın mövzusu olmamışdır.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasları. Araşdırmada tarixi-müqayisəli və elmi-nəzəri metoddan istifadə edilmişdir. Belə ki, mövzunun tarixi gerçəkliklə bağlı janrlardan bəhs etməsi ona tarixi yanaşmanı, folklor nümunələrinin tipoloji baxımdan araşdırılması isə müqayisəli yanaşmanı zəruri etmişdir. Hər iki təhlil metodu ilə ədəbi və elmi məxəzlərin əsasında dissertasiyadakı elmi qənaətlər əsaslandırılmışdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Azərbaycan meyxanaları üzərində ayrı-ayrılıqda tədqiqatlar aparılsa da, meyxanaların janr xüsusiyyətləri gərəyincə, kompleks şəkildə öyrənilməmişdir. Meyxanaların təşəkkül tarixi, inkişaf mərhələləri və janr xüsusiyyətləri əhatəli və sistemli şəkildə bu dissertasiyada araşdırılır. Dissertasiyada ilk dəfə olaraq aşağıdakı məsələlər öz elmi təhlilini tapmışdır:

- Meyxananın formalaşma və inkişaf mərhələləri izlənilir və onun genetik qaynaqlarına aydınlıq gətirilir;

- Meyxananın folklor janrı kimi poetik və struktur-semantik xüsusiyyətləri əsaslandırılır;

- Meyxana janrının regional folklor örnəyi kimi özgürlükləri üzə çıxarılır, mühit və mətn əlaqələri şərh edilir;

- Meyxanalarda folklor və yazılı ədəbiyyata məxsus elementlər aşkarlanır;

- Meyxananın mövzu və məzmun, icra və ifa, janr, forma və şəkil özəllikləri açıqlanır və bir folklor faktı kimi onun nəzəri təsnifatı verilir;

- Müasir meyxana ustalarının yaradıcılığı əhatəli şəkildə araşdırılır.

İşin nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Dissertasiyada Bakı və ətraf ərazilərdə formalaşan meyxanaların janr xüsusiyyətləri başlıca tədqiqat istiqaməti olaraq götürülmüş, ədəbi janrlar içərisində meyxanaların yeri dəqiqləşdirilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti dissertasiyanın mövzusu üzrə əldə edilmiş nəzəri-metodoloji və tipoloji nəticələrin gələcək tədqiqatlarda davam etdirilməsi, istifadə olunması ilə şərtlənir.

Dissertasiyadan praktiki olaraq ədəbiyyat tarixlərinin və meyxana ustaları haqqında müvafiq öçerklərin yazılmasında istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası. Tədqiqat işi Azərbaycan MEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun Ədəbiyyat nəzəriyyəsi şöbəsində yerinə yetirilmiş, işin əsas müddələri müxtəlif elmi məcmuələrdə və Beynəlxalq Konfransların materiallarında dərc olunmuş elmi məqalə və tezislərdə öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiya giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

TƏDQIQAT İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı, tədqiqat obyektı və predmeti, işlənmə dərəcəsi, məqsəd və vəzifələri, nəzəri-metodoloji əsasları, elmi yenilikləri, nəzəri və praktik əhəmiyyəti açıqlanır.

Dissertasiyanın “**Meyxana janrının tarixi təkamülü**” adlı I fəslı beş yarım-fəsildən ibarətdir. “Meyxananın genetik qaynaqları” adlı birinci yarım-fəsildə meyxananın təşəkkülü və inkişaf mərhələləri folklorun digər növ və janrları, eləcə də klassik poeziya nümunələri ilə müqayisəli şəkildə təhlilə cəlb edilərək, aralarındakı oxşarlıqlar və fərqlər üzə çıxarılır.

Araşdırmalar təsdiq edir ki, yaranma tarixi baxımından meyxananı yaxın yüzilliklərin ədəbi faktı kimi qəbul etmək doğru deyil. Çünki onun struktur əlamətlərini təşkil edən elementlərin bir çoxu qədim folklor örnəklərindən bəhrələnir. Bəzi nüfuzlu mütəxəssislər də meyxananın təşəkkül tarixinin çox-çox qədimlərə getdiyini bildirirlər. Məsələn, tarix elmləri doktoru T.Səlimov meyxanaların “ən azı 550-600 illik ənənəyə söykəndiyini” qeyd edir. Professor N.Tağısoy isə meyxanaların qam-şaman ənənələrindən, ozan-aşıq sənətindən qidalandığını bildirir: “Meyxanələrin tarixinə ekskurs etdikcə, onların şifahi söz sənətinin digər nümunələri kimi qaynaqlarının uzaq keçmişə, bir tərəfdən, qam-şaman ənənələrinə, ozan-aşıq sənəti ilə müəyyən paralellərinə, digər tərəfdən, müsəlmanlığın Azərbaycan türkləri içində genişlənməsi və dərvişliyin yayılması ilə bağlayırıq. Bu baxımdan, bəlkə də, dərviş mərsiyələri və qəsidələri meyxanələrin inkişafına daha çox təsir göstərmişdir. Sonrakı dövrlərdə ictimai-siyasi, iqtisadi-mədəni durumdan asılı olaraq, meyxanə sənətinin inkişafı dolanbac, eyni zamanda mürəkkəb yol keçməklə formalaşmış, cilalanmışdır”¹.

---

¹ Tağısoy N., Zakariyya Z. Meyxanənin poetikası. Bakı: Çarşıoğlu, 2011, s.19.

Meyxana ilə təmaslaşan elementlər xalq tamaşalarından olan “Kosa-kosa” oyununda da müşahidə edilir. Novruz bayramı ilə əlaqədar ifa olunan “Kosa-kosa” kimi yığcam süjet və struktur əlamətləri ilə seçilən xalq tamaşasında əksini tapan, incə yumorla cilalanan mətn, mətnə oynaq və emosional təsir aşılayan ritm, xüsusən də ifanın təkrarlanan nəqərat hissəsi meyxanaya məxsus elementləri yada salır. Mülahizəmizin təsdiqi üçün əvvəlcə xalq tamaşasında üçüncü şəxsin dilindən deyilən bir bəndə nəzər salaq:

Köhnə motal başında,
Qələm oynar qaşında.
Yüz əlli beş yaşında,
Gör nə cavandır kosam².

Analoji məqamı xarakterik bir meyxana mətnində də görmək mümkündür:

Ürəyimə vurub yara,
Baş götürüb gedim hara?
Evdə olub günüm qara,
Mən niyə evləndim, axı?

* * *

...Böyük müsibət çəkirəm,
Kartof soyub, ət çəkirəm.
Vallah, xəcalət çəkirəm,
Mən niyə evləndim, axı?³

Müqayisə predmeti kimi hər iki mətnə incə yumor hissi, oynaq ritmə söykənən məzmun planı təmaslaşan başlıca xüsusiyyətlərdir. Lakin bu məqamı qabartmaqla heç də o fikri təlqin etmirik ki, əski ayin və mərasimləri özündə cəmləşdirən “Kosa-kosa” oyunu öz başlanğıcını meyxanadan götürür. Folklor mətnlərində xalq şeirinin müxtəlif formalarından geniş istifadə edilməsi təbii hal olduğundan burada da bir tərəfdən ayrı-ayrı folklor janrlarına məxsus elementlərin növbələşməsi və sinkretizmdən söhbət gedə bilər, digər tərəfdən isə bu məqam eyni, yaxud, oxşar məzmunlu fikir və ideyanın daxili məntiqindən irəli gələn keyfiyyət kimi də dəyərləndirilə bilər.

---

² Azərbaycan folkloru / tərtib edən və ön sözün müəllifi B.Abdulla. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, s. 214

³ Meyxanalar / toplayıb nəşrə hazırlayan Balasadiq. Bakı: Yazıçı, 1993, s.143-144.

Analoji təsirlənmə və bəhrələnmələr meyxanalarla hərbə-zorbalar, qaravəllilər və deyişmələr arasında da müşahidə olunur. Deyişmələrdə olan iştirakçıların sayının, təxminən meyxanalardakı şəxslərin sayına bərabər olması, qarşılaşma səhnələrindəki ahəng və ritmə əsaslanan mizanın eynitipli xarakter daşması bu janrlar arasında nəzərə çarpan müştərək xüsusiyyətlərdir.

Elmi ədəbiyyatda müşairə adlandırılan deyişmələrin böyük bir qisminin satirik-məzəli məzmun daşması faktıdır. Belə bir məzmun və mündəricə meyxanalara da xas olan əsas keyfiyyət göstəricilərindəndir.

Müşairələr qarşılaşan şairlərin həyata, dünyaya münasibətlərinin mütərəqqi mahiyyətini göstərdiyi kimi, tərəflərin baxışlarında özünü büruzə verən təzad və ziddiyyətləri də nümayiş etdirməkdədir. Başqa sözlə, deyişmələr, əsasən qarşı tərəfə etiraz kimi səslənir, konkret fikir və ideyaya antitezis şəklində qurulan mətn boyu bu fikir ayrılığı davam etdirilir. Belə bir vəziyyət meyxanalar üçün də əlamətdardır.

Dissertasiyada deyişmənin müxtəlif əşya və təbiət hadisələrindən, heyvanlardan, ilin fəsilələrindən bəhs edən çoxsaylı örnəklər, eləcə də Xəstə Qasımla ləzgi Əhməd, Aşıq Pəri ilə Mirzəcəan Mədətov, Mir Məcidlə Aşıq Ələsgər və Molla Pənah Vaqiflə Molla Vəli Vidadi arasındakı müşairələrlə meyxanalar arasında müqayisələr aparılaraq, sadalanan oxşarlıqlar təsdiqini tapmışdır.

I fəslin *“Meyxana regional poetik janr kimi”* adlı ikinci yarımfəslində meyxananın regional aspektlərinin xarakterik xüsusiyyətləri təhlil edilir və bu qənaətə gəlinir ki, tarixi-mədəni və ədəbi-estetik mahiyyət daşıyan meyxana Azərbaycan xalqının, xüsusilə Bakı, Maştağa və Abşeronun digər kəndlərinin zəngin sənət nümunəsidir.

Meyxana janrının təşəkkül tapdığı coğrafi məkanın spesifik cəhətlərini aydınlaşdırmadan onun regional xüsusiyyətləri barədə geniş təsəvvür yaratmaq qeyri-mümkündür. Bakının tarixi, coğrafi özəllikləri, etnoqrafiyası, adət-ənənəsi, ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni mühitindən bəhs edilərkən ona yaxın və bitişik ərazilər də nəzərə alınmışdır.

Müşahidələr təsdiq edir ki, Bakı və ona ərazi baxımından yaxın kəndlərdə daha geniş yayılan və sonralar kütləvilik qazanan meyxana yazılı ədəbiyyatla, qəzəl, qəsidə və digər klassik şeir şəkilləri ilə paralel inkişaf etmiş, bəzi yazılı ədəbiyyat nümunələri ilə sıx təmas və bəhrələnmə istiqamətində pərvəriş tapmış, onun forma və məzmununa yazılı ədəbiyyatdan gələn müəyyən elementlər, detallar daxil olmuş, bir janr kimi meyxana yetkin bir səviyyəyə çatmışdır.

Bakı və ona yaxın ərazilərdə şəhər mühitinin bilavasitə təsiri altında formalaşan klassik şeirin, muğam sənətinin yaşarı xüsusiyyətlərinin qorunub saxlanılması ənənə halını almış, bu sahələr ümumi bir vəhdət halında birləşmiş, biri digəri üçün zəmin və inkişaf rolunu oynamışdır. Çoxəsrlik poetik ənənələri olan qəzəliyyatın, klassik muğam ifaçılığı kimi ciddi yaradıcılıq sahələrinin Bakı mühitində təşəkkül tapıb formalaşması onu təsdiqləyir ki, belə bir struktur biçim eyni vaxtda satirik və bəmzə bir janra da tələbatı gerçəkləşdirmişdir.

Beləliklə, klassik üslubda qələmə alınan qəzəllər, onların muğam üstə oxunması, yerli və qonşu ərazilərdə yaranan qəzəlşən şairlərin, eynilə şifahi xalq ədəbiyyatındakı deyişməni xatırladan müşairəsi, şeirləşməsi, rədif tutub bədahətən bəhsləşmə, tədricən satirik məzmunu maraq və meylin formalaşmasına gətirib çıxarmış, hər üç sahə (qəzəl yaradıcılığı, muğam ifaçılığı, meyxana janrı) müxtəlif tədbirlərdə - el şənliklərində, bayramlarda, xüsusən toylarda məclis iştirakçılarının, geniş xalq kütlələrinin dərin maraqla izlədikləri musiqili-əyləncəli teatrlaşmış proqram səviyyəsinə yüksəlmişdir.

Şübhəsiz ki, meyxananın yetkin bir səviyyəyə gəlib çatmasında toylar xüsusi rol oynamış, meyxanaya bu məclislərdə bəzən toydan sonra, bəzi hallarda ayrı-ayrı ifaların növbələşməsi əsasında yer ayrılmışdır. Q.İlkin yazır: “Toy bir neçə gün və bəzən bir həftə uzanardı. Toy qurtarıb, camaat dağılışandan sonra bəyin yaxın adamları yığışıb meyxana deyərdilər. Dövrə vurub oturmuş adamlardan iki nəfər ortada oturub, meyxanaya başlardı. Meyxana deyənlər, adətən bədahətən şeir deyən adamlardı. Bəhsə girişir, bir-birlərini və habelə ayrı-ayrı adamların eyiblərini tənqid edərdilər. Onların deyişmələrində satira və yumor bir-birlərinə qarışırdı. Şeirlərin nəqaratını dövrə vurub oturmuş adamlar təkrar edərdilər. Meyxana bəzi hallarda dünbəklə (zərb aləti ilə - N.R.) müşayiət olunardı”⁴.

Beləliklə, deyilənlərdən bir daha aydın olur ki, meyxana folklorla yazılı ədəbiyyatın sintezindən yararlanan, onlardan forma-məzmun, şəkli xüsusiyyət əxz edən janr kimi təşəkkül tapmışdır.

Meyxana Abşeron folkloruna məxsus janrlardan biridir. O, Abşeron kəndlərinin toylarından tutmuş məhəllədə adi dost yığıncaqlarına qədər səslənən folklor nümunəsi, müxtəlif insan təbəqələri tərəfindən qəbul olunan və sevilən sənətdir. Meyxana tarixə, gerçəkliyə, gündəlik olaylara, mədəniyyət faktlarına, ictimai-siyasi hadisələrə tribunadan,

---

⁴ İlkin Q. Bakı və bakılılar. Bakı: Zaman, 1998, s.342

səhnədən, ekrandan görünən şəxslərə meyxanaçıların yumorlu, satirik baxış bucağıdır, xalqın meydan həyatına xas qavrayış tərzinin qafiyəli şeir formasında ifadəsidir. “Meyxanə xalqın sosial-məişət həyatının müxtəlif sahələrini əks etdirməklə, onun milli xarakterini, tarixini, poetik ənənələrini artırmaqla ona xidmət etmiş və bu gün də etməkdədir”⁵.

Əlavə edək ki, digər xalqların da (Almaniyada meysterzingerlər, Fransada trubadurlar, Rusiyada, xüsusən slavyan mənşəli xalqlarda çastuşkalar) folklorunda meyxana janrının xüsusiyyətlərinə bənzəyən əlamətlərə (ritm, bədahətən söyləmə və s.) rast gəlmək mümkündür. Bu yarım-fəsildə həmin ədəbi nümunələrin də yaranma tarixinə, semantik-stuktur aspektlərinə nəzər salınmış, onlarla meyxanalar arasında müqayisələr aparılmışdır.

“*Meyxanada xəlqilik*” adlı üçüncü yarım-fəsildə bu janrda xalq ruhunun ifadəsinin səbəb və özəllikləri nəzərdən keçirilir.

Meyxana sənəti xalqa çox yaxın və doğma olan bir sənətdir. Meyxana ustalarının taleyi xalqın taleyi ilə sıx bağlı olduğundan və xalqın həyat və məişətinin müxtəlif problemləri, qayğıları, sevinci və kədəri, adət-ənənələri, istək və arzuları bu sənətdə əks olunduğundan bu realist sənət növü həmişə xalq tərəfindən sevilmiş və yüksək dəyərləndirilmişdir. Xalq toylarda, bayram şənliklərində, müxtəlif tədbirlərdə meyxana ustalarına ehtiramla yanaşmış, onlara sonsuz məhəbbətini bildirmişlər.

Meyxanalarda işlədilən sözlər və obrazlı ifadələr xalq dilindən alınmış, həm əruz, həm də heca vəzninin oynaq, axıcı formaları ilə ifadə edilmişdir. Meyxananın musiqi üslubu, ritmik xüsusiyyətləri də həmişə xalq ruhuna yaxın olmuşdur.

Bu saf və büllur yaradıcılıq çeşməsinin qarşısına çəkilən sədlər heç vaxt baş tutmamış, əksinə meyxana yaradıcılığı istər məzmun, istərsə də forma etibarı ilə daha da zənginləşmişdir.

Milli müstəqilliyin və istiqlal məfkurəsinin təşəkkül tapdığı illərdə meyxana yaradıcılığına yeni məzmun, yeni mündəricə daxil oldu, eyni zamanda, onun forması, bədii üsul və ifadə imkanları, bütövlükdə poetik mətn sistemi yeniləşdi: meyxananın vəzni, əsasən, klassik ölçüdə saxlansa da, daxilən daha oynaq və dinamik şəkil aldı. Bu illərdə meyxana yaradıcılığı xalqın ictimai-siyasi həyatına daha dərinlən nüfuz edir, cəmiyyətdə baş verən nöqsanlar satirik və yumoristik üslubda xalqa çatdırılır, onun mövzu dairəsi daha da genişlənilib, sənətkarlığı

---

⁵Tağısoy N., Zakariyya Z. Meyxananın poetikası. Bakı: Çapaşoğlu, 2011, s.46

artır, milli istiqlaliyyət və azadlıq uğrunda gedən mübarizə tərənnüm edilirdi.

1990-cı illərdə meyxana yaradıcılığında məhəbbət mövzusu yeni planda işlənməklə bərabər, ustadnamələr şəklində ənənəvi nəsihətamiz ruhlu əsərlər də yaradılmışdır. Müstəqilliyə qovuşduğumuz çağdaş mərhələdə yaranan meyxana nümunələri bu ənənəni davam etdirmiş, gənc nəsillərə yüksək zövq verən örnəyə çevrilmişdir.

Xəlqilik Abşeron meyxanalarının başlıca keyfiyyətdir. O, yeni məzmun və mündəricənin gerçəkləşməsində mühüm rol oynayır. Meyxanaçı xalqın həyatını, ictimai gerçəkliyi göstərərək bunu mütləq dövrün azadlıq hərəkatı ilə üzvi surətdə əlaqələndirir.

Meyxanada xəlqilik ilə ictimai ideal ayrılmazdır. Meyxananın ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri də realist təsvir üsuludur. Burada ən çətin mətləblər, ən mürəkkəb problemlər aydın və səlis, xalqın başa düşəcəyi canlı dildə dinləyiciyə çatdırılır. Meyxana ustalarının yaratmış olduqları sənət əsərlərində adi insanların xarakteri, düşüncə tərz, sevgi və nifrətləri əsas yer tutur. Xalqa məxsus müdriklik, optimizm, mənəvi paklıq, xeyrixahlıq kimi sifətlər meyxanalarda öz əksini yetərinə tapmaqdadır.

Bu sənətin yaşaması və günümüze çatmasında, təkmilləşib inkişaf etməsində Mirzə Bağır, Əliqə Vahid, Əlislam, Mirpaşa, Əhməd Anatollu, Atababa Hicri, Məmmədli Şəfai, Hacı Kazım, Nəcəfqulu, Ağasəlim Çıldaq, Nizami Rəmzi, Ağamirzə, Kərim və b. sənətkarlar xüsusilə böyük zəhmət sərf etmişlər.

İctimai həyatımızda mühüm əhəmiyyət kəsb edən belə bir aktual janr ulu öndərimiz Heydər Əliyevin də diqqətindən yayınmamışdır. O, müxtəlif mədəni-kütləvi tədbirlərdə ustad meyxanaçıların iştirakını zəruri hesab etməklə, meyxananın həyatımızdakı rolunu diqqət mərkəzinə çəkirdi. Bu gün meyxananın çevrəsinin genişlənməsi və təbliğində H.Əliyevin xidmətləri xüsusi qeyd edilməlidir.

Meyxanadan bir xalq janrı kimi istifadə sferası son dərəcə rəngarəngdir. Belə ki, meyxanalar onun teatr səhnələrində istifadə olunduğu teatr ünsürləri ilə yanaşı, kino sənətimizdə də kifayət qədər aktualdır. Məsələn, “Qəzəlxan”, “Bizim Cəbiş müəllim”, “Fransız”, “Yeddi oğul istərəm”, “Dəli Kür”, “Nəsimi”, “Rəqiblər”, “Yuxu” və b. Azərbaycan kinosunda meyxanalar filmlərin dramaturji inkişafını, Abşeron koloritini, İçəri şəhərin dalanlarını, Bakı kəndlərinin ab-havasını yaradan, qədim adət-ənənələrin təsvirini şərtləndirən janr kimi uğurlu səmərə vermişdir.

Bütün bunlar meyxananın Azərbaycan xalq yaradıcılığının rəngarəng, unikal və daim dinamikada olan nadir incilərindən biri olmaqla ictimai həyatda baş verən hadisələri poetik sözün köməyi ilə əks etdirən təkrar olunmaz, özünəməxsus janr olduğunu bir daha təsdiqləyir.

Meyxana yaradıcılığının əhatə dairəsinin genişlənməsi və onun həm ictimai, həm də ədəbi-mədəni əhəmiyyətinin çoxalması bu janrın elminə nəzəri əsaslarının öyrənilməsini də zəruriləşdirir. Mövzu ilə bağlı dəyərli fikirlər söylənilməklə yanaşı, bəzi mübahisələr də yaranır. Belə mübahisələrdən biri də meyxananın adı ilə bağlı yaranıb: bəziləri təklif edirlər ki, “meyxana” adı “bədihə”, yaxud “bədyə” sözü ilə əvəz edilsin. Arqumentlərini də “meyxana” sözünün, guya içki, şərab, mey içilən yer mənasını bildirməsi ilə əlaqələndirirlər. Doğrudur, “meyxana” sözü şərab içilən, yaxud, satılan yer mənasını bildirib, amma bu mənanı həmin söz sonradan qazanıb. İlk və klassik anlamda isə “mey” və “meyxanə” sözləri tamamilə başqa mənə bildirib. “Mey Allahın vəhdaniyyəti deməkdir. “Meylüvəhədi ilahi!” Mey eşq şərabı deməkdir. Mey meyxanaya aparın yol, vasitədir. Mey yerdən göyə doğru hərəkət, çirkəbdən paklığa, insanın təkamülə doğru uçuşu, hər cür bağlılıqdan azadolma, nicat tapma yoludur. Mey çaxır demək deyil, ərəbcə çaxır “xəmir” deməkdir. Mey sözünün digər bir mənası məğanın çırağı, məğanın atəşi deməkdir. Mey əksər hallarda göz yaşı, eşq, məhəbbət mənasını verir. Mey-eşqin qələbə çalması, qalibiyyət, eşqin ürəkdə qovğa etməsi, şur etməsi, həyəcandır. Mey-can deməkdir. Ruh eşqin peymanəsidir”⁶.

Deyilənlərdən də aşkar görünür ki, “meyxanə” sözünün içki içilən, yaxud satılan yer mənası ilə adekvatlaşdırılması həqiqətə söykənmir. Amma, o da etiraf edilməlidir ki, “meyxanə” və “bədyə”, yaxud “bədihə” terminlərinin bildirdiyi tarixi anlayışlar arasında oxşarlıqlar az deyil. Belə ki, müxtəlif lüğətlərdə⁷ “bədyə” və “bədihə” sözlərinə verilən izahlarda, xüsusən hazırcavablıq, bədahətənlilik, sinədəftərlik, bəstəçilik mənalarının yer alması onu meyxanaya yaxınlaşdırır. Biz bu qənaətdəyik ki, “bədyə”, yaxud, “bədihə” meyxananın daha əvvəlki adıdır. Bununla yanaşı, həm də o fikirdəyik ki, uzun əsrlər “meyxana”

---

⁶ Tağısoy N., Zakaziyyə Z. Meyxananın poetikası. Bakı: Çağloğlu, 2011, s.76

⁷ Ərəb və fars sözləri lüğəti. Bakı: Azərb.SSR EA nəşriyyatı, 1967, s.43; Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən ərəb və fars sözləri lüğəti. 2 cildə, I c., Bakı: Şərq-Qərb, 2005, s.39 və s.

adı ilə tanınan və geniş yayılan bir şeir şəklinin adını dəyişməyə ehtiyac yoxdur.

Xatırladaq ki, xalq arasında belə bir ifadə də var: “Bədyə-bədyə danışma”, yəni, ağzına gələni danışma. Maştağa kəndində XVIII-XIX əsrlərdə yığcam kişi məclislərində meyxanaçılar deyişmə zamanı bir-birinə sözlə hərbə-zorba gələr, arada yüngül söyüşlər də işlədirdilər. Söyüşlə meyxana deyənlərə deyərdilər ki, “bədyə deyənlər, ləntərani danışanlar gəldi”.

Təəssüflə qeyd edilməlidir ki, indi də bəzən bəzi meyxana deyənlər kobud, əxlaqdan kənar sözlərdən istifadə edib tərəf müqabillərini təhqir etməkdən çəkinmirlər. Amma bu hal mənəvi-əxlaqi dəyərlərin daşıyıcısı olan meyxanalara xas ümumi keyfiyyət deyil, müstəsnalıqlardır. Bu səbəbdən də meyxanaya heç də xoş təəssürat yaratmayan “bədyə” adının verilməsi, onun bədyələşmə - söyüşmək səviyyəsinə endirilməsi heç bir məntiqə sığmır. Digər tərəfdən meyxana şeir forması, bədyə (bədihə) isə improvizasiyadır.

Beləliklə, bir daha vurğulamaq istəyirik ki, meyxanaçı şairlər muğama, qəzələ bağlı sənətkarlardır. Muğam və qəzəl isə Bakıda və Bakı ətrafı kəndlərdə xüsusilə seçilmiş və onların dərin biliciləri də bu ərazilərdə yaşamışlar. Bu səbəbdən də meyxananın belə bir mühitdə klassik şeir nümunələri ilə qovuşuq şəkildə inkişafı təsadüfi hesab edilməməli, ədəbi-tarixi qanunauyğunluq və qədim ənənələrin davamı kimi anlaşılmalıdır.

I fəslin dördüncü yarım fəslə *“Meyxanada hərbə-zorba”* adlanır və buradakı hərbə-zorbanın folklorun, eləcə də yazılı ədəbiyyatın oxşar janrları ilə aralarındakı oxşarlıqlar və fərqlər üzə çıxarılib, şərh edilir.

Hərbə-zorbanın tarixi, məlum olduğu kimi, çox qədimdir. Milli ədəbiyyatımızın çox qədim örnəklərindən olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının “Salur Qazanın evinin yağmalanması” boyunda ona hücum edən düşmənlərdən qorxmayan və şirin dillərinə aldanmayan Qaraca Çoban onlara belə hərbə-zorba gəlir:

Altındakı alaca atın nə öyərsən?
Ala başlı keçimcə gəlməz mana!
Başındakı tağalçanı nə öyərsən?
Başımdakı bökümçə gəlməz mana!⁸

---

⁸ Kitabi-Dədə Qorqud. Bakı: Yazıçı, 1962, s.30

Hərbə-zorbalardan digər folklor mətnlərində, xüsusilə qəhrəmanlıq dastanlarında (məs. “Koroğlu” dastanında) və aşıq ədəbiyyatında – aşıqların deyişmələrində geniş şəkildə istifadə edilmişdir.

Hərbə-zorbadan, yalnız qəhrəmanlıq dastanları və aşıq deyişmələrində yox, meyxanalarda, daha doğrusu meyxanaların deyişmə formalarında da bir qədər fərqli şəkildə istifadə edilir. Əgər, qəhrəmanlıq nəğmələrində işlədilən hərbə-zorbalara mövzusu döyüş meydanlarında xalqın azadlığı uğrunda aparılan mübarizənin məqsəd və məramını nümayişkarənə surətdə qabartmaqdan ibarətdirsə, meyxana ustaları arasında işlədilən meyxanalar söz sənətində qalibi müəyyənləşdirməyə xidmət edir.

Deyişmə - meyxana ustalarının sənətkarlıq qüdrətini, istedadını, biliyini, dünyagörüşünü nümayiş etdirmək üçün ən mühüm vasitələrdən biridir. Qeyd edək ki, hərbə-zorbalardan, daha çox deyişmələrin əvvəlində işlədilir. Deyişmələr iki və daha çox meyxanaçılar arasında aparılır.

Meyxana ustaları arasında deyişmələr, bir qayda olaraq məclislərdə, insanların gözləri qarşısında davam etmişdir. Meyxanaçılar xalq şənliklərində bir-biri ilə yarışmış, öz qabiliyyət və istedadlarını sınamışlar. Daha çox poetik məharətə malik olan meyxana ustaları belə yarışlarda qələbə qazanırlar. Onu da qeyd edək ki, deyişmə heç də həmişə bir-birini sözlə bağlamaq, məğlub etmək məqsədini daşımır, o, meyxananın maraq dairəsini genişləndirir, həm də onu daha da mükəmməlləşdirir.

Tənqid-təbliğ teatrı səhnəsində 1922-1923-cü illərdə söylənilmiş meyxanalar – Ə.Vahid və Bağır Cabbarzadə, daha sonralar Mirpaşa və Əlislam, Ağasəlim Çıldığ və Həkim Qəni duetləri deyişmənin ən gözəl nümunələri hesab edilə bilər. Çağdaş meyxanaçılar (Ağamirzə, Kərim, Məşədi Baba, Vüqar və b.) arasında da deyişmənin və hərbə-zorbanın xalq tərəfindən sevilən nümunələri kifayət qədərdir.

I fəslin *“Meyxanada sufizm və dərviş toyları”* adlı beşinci bölməsində meyxanalarla sufi təriqəti və ədəbiyyatı arasındakı oxşar və fərqli aspektlər üzə çıxarılıb öyrənilir, dərviş toylarının özəllikləri şərh olunur.

Meyxananın qədim variantı, qənaətimizə görə, bədyə sözü ilə bağlıdır. İlk anlamında bədyə sözü təhqir, ifşa çalarlarını bildirməyib, əksinə, əzizləmək, oxşamaq mənalarında işlənib. Digər tərəfdən təriqət ədəbiyyatının müəyyən elementlərini ehtiva edib və bu proses, təxminən, XIII əsrdən meyxanaya çevrilən janrda da davam edib.

Meyxana klassik təriqət ədəbiyyatının və xalq şeirinin formasında meydana gəlmiş, sonralar isə müstəqil bir poetik janr kimi təkmilləşmiş xalq şeiri şəkillərindəndir, bədii-fəlsəfi janrdır. Meyxanada həm sufiyanə, həm də irfani məzmun aparıcı olmuşdur. Professor M.Qasımlı yazır: “Xalq arasında yayılmış “meyxana” şeir forması da, heç şübhəsiz ki, uzun zaman təriqətin xidmətində dayanmışdır. Meyxananın xüsusi avaz və çılğınlıqla ifa olunması ondan ekstatik vasitə kimi təkkə mərasimlərində istifadə edildiyini göstərir. Çox güman ki, əvvəllər, əsasən sufi mətnlərindən ibarət olan “meyxanalar” sonradan – XX yüzillik vulqar sosiologiyanın təsiri altında öz məzmun istiqamətini dəyişmiş və xeyli dərəcədə bəsitləşərək bayağılaşmışdır.

Borçalı və Qazaxda indiyədək yaşamaqda davam edən “Əfəndi ocağı”nda (Seyid Nigari ardıcılıarı) icra olunan “meyxanalar” tarixi mahiyyətə uyğun şəkildədir”⁹.

Professor M.Qasımlı qənaətində haqlıdır. Amma, sonrakı illərdə, xüsusilə son dövrdə yaranan meyxanaların həm strukturunda, həm də məzmununda inkişaf meyilləri aşkar görünür. Meyxanalarda günümüzdə baş verən ictimai-siyasi və ədəbi-mədəni hadisələr, xalqın həyat və məişət tərzini geniş yer almaqla yanaşı, tarixi ənənələrə, milli-mənəvi dəyərlərə qayıdış da göz önündədir.

Müşahidələr meyxanaçıların dərvişlər və meyxanaçıların dərviş toyları arasında da bir yaxınlıq olduğunu üzə çıxarmağa imkan verir. Meyxanaçıların dərvişlər arasındakı tarixi oxşarlıq, ilk növbədə onların şəxsiyyətlərinin saflığında, milli-mənəvi dəyərlərə bağlılığında və ifa etdikləri ədəbi nümunələrin təriqət ədəbiyyatı, xüsusilə sufiliklə əlaqəli olmasındadır.

Son zamanlara qədər, az qala unudulmuş dərviş toyları çalğıçı-sazəndələr əvəzinə dərvişlərin müşayiət və idarə etdiyi məclislərdir. Bu qəbildən olan toylarda içkiyə, şəraba icazə verilmir. Dərvişin idarə etdiyi toyda hamı yerdə, xalça-palaz üstə əyləşir və namaz qılmaq üçün ayrıca yer ayrılır. Məclisə müqəddəs kitabımız olan “Qurani-Kərim” gətirilir və bəy toyun axırında “Quran”ın altından keçirilərək məclisdən çıxarılır.

Toy idarə edən dərvişin özünə tərəf müqabili seçdiyi şəxslə (o da dərviş ola bilər) deyişməsi meyxanadakı deyişməni xatırladır. Lakin bu deyişmənin həm forması (dərviş toylarında deyişənlər üz-üzə, diz-dizə oturub deyişdikləri halda, meyxanada deyişənlər, adətən, ya sıra ilə

---

⁹ Qasımlı M. Ozan-aşıq sənəti. Bakı: Uğur, 2007, s.143.

dayanıb, ya da yarım dairə şəklində əyləşib deyişirlər), həm də ifa olunan ritmləri baxımından bir-birindən fərqlənir. Belə ki, dərvişlər, adətən klassik şairlərin qəzəllərini söylədikləri halda, meyxanaçılar bədahətən qoşduqları öz mətnlərini ifa edirlər. Bu ifaçılar və onların ifa tərzləri arasında başqa fərqlər də mövcuddur.

Dissertasiyanın II fəslı **“Meyxana sənətkarlığı”** adlanır və üç yarım fəslə ayrılır. **“Meyxanada ustad-şagird ənənəsi”** adlı birinci yarım fəsilə qeyd edilir ki, meyxanaçılar tarix boyu ustadlardan dərş almaq ənənəsinə əsaslanmış və zaman keçdikcə onu davam və inkişaf etdirmişlər. Hər bir meyxanaçı öz ustadından meyxana sənətini öyrəndiyi kimi, onun şagird yetişdirmək üsul və metodunu da öyrənir, vaxtı ilə özünün hazırlamış olduđu yolla da şagird yetişdirmək ənənəsinə sədaqət nümayiş etdirir.

Hər hansı meyxanaçının ilk dəfə məclisə gələrkən onun yüngülcə sual-cavabdan sonra qəbul edilməsi aşıq yaradıcılığında ustad-şagird münasibətlərini xatırlatmaqdadır.

Ustad-şagird ənənələri mövzusu Mirzə Bağır, Atababa Hicri və Əliağa Vahidin simasında davam etdirilir və onların meyxana yaradıcılığı araşdırılır.

Mirzə Bağır 1810-cu ildə Bakının Maştağa kəndində anadan olmuş, ilk təhsilini xalq təbabətini gözəl bilən dayısından almış, sonra müxtəlif şəxslərdən Şərq ədəbiyyatını, dövrünün həndəsə, riyaziyyat və digər elmlərini öyrənmişdir. O həm də mahir rəssam (çizgiçi-rəssam) olmuşdur. “Məcməüş-şüəra”nın fəal iştirakçılarında biri olan Mirzə Bağır XIX əsrdə Bakı toyları və şənliklərində meyxana deyən şairlərin ən görkəmlisi, böyük şöhrət qazananlarından biri olmuşdur. Doğrudur, Mirzə Bağırın şeirlərinin çox cüzi bir hissəsi günümüzə gəlib çatmışdır, amma bu cüzi parçalardan da onun poetik üslubunda ki sadəliyi, həyat həqiqətlərinə səmimi münasibətini, klassik şairlərdən ustalıqla bəhrələnməsini aşkar görmək olur:

Qaş-gözünü süzgilən,
Ürəyimi üzgilən,
Meyxanəçi görgilən,
Bu Bağır müxtəsər¹⁰.

Meyxana yaradıcılığının inkişafında özünəməxsus yeri olan şairlərdən biri də 1863-cü ildə Bakının Maştağa kəndində anadan olmuş Atababa Hicridir. Onun meyxanalarında xalqımızın mənəvi dünyası,

---

¹⁰ Poetik məclislər. Bakı: Yazıçı, 1987, s.360.

xarakterindəki mərdanəlik, nəcib keyfiyyətlər sənətkarlıqla ifadə olunmuşdur. O, ədəbi dilimizin zənginləşməsinə, fars və ərəb tərkiblərindən təmizlənilib cilalanmasına xüsusi diqqət yetirmişdir.

A.Hicri xalq ruhunda sadə, təbii və mənalı meyxanalar yaratmağa çalışmış, həyatı gerçəkliklərə fəal vətəndaşlıq mövqeyindən münasibət bildirmişdir. O, gözəlliyi yüksək şövqlə vəsf etdiyi kimi, cəmiyyətdə baş verən nöqsanları da cəsarətlə tənqid etmişdir:

Harda görsən əli təsbehli, çiyi əbalı,
Qaçmasan ondan əgər boynuva şeytan babalı.
Bunların xeyri topuqdan olur, boydan zərəri,
Baxma məsciddə vurub qoltuğuna Qurani.

* * *

...Şəhərdən un gətirib əllaf ona arpa qatır,
Əti on səkkizə gizlin uçuş arvadna satır.
Bəzzaz ölçəndə çiti o qədər dartır, uzadır,
Kisə beş puddur əgər, bəs hanı bir batmanı?¹¹

Satirada Sabir, lirikada Füzuli məktəbinin layiqli davamçılarından olan Ə.Vahid (1895-1965) meyxana yaradıcılığında yüksək peşəkarlığı, poetik məharəti, fitri qabiliyyəti, vətəndaş fəallığı, ictimai qüsurları görmək, səciyyələndirmək və ümumiləşdirmək bacarığı ilə digər meyxanaçılardan çox fərqlənir. Maraqlı məqamlardan biri budur ki, Vahid lirikası ilə müqayisədə Vahid satirası, Vahid meyxanası milli mətbuatımıza daha asanlıqla yol tapmış, qəzet və jurnallarda daha tez-tez dərc edilmişdir.

Ə.Vahid yaradıcılığının ilk dövrlərindən başlayaraq “Tuti”, “Məzəli”, “Babayi-Əmir”, daha sonra “Molla Nəsrəddin” və nəhayət “Kirpi” jurnalı ilə müntəzəm əməkdaşlıq etmiş və tənqidi şeirlərini dərc etdirmişdir.

1922-ci ildə Bakıda M.Ə.Sabirin heykəlinin qoyulma mərasimində “Biz edirik şairə hörmət, öləndən sonra” qafiyəsi ilə yarım saat meyxana deməsi Vahidin həm sələfinə, həm də bütövlükdə ədəbiyyatımıza və mədəniyyətimizə hörmət və ehtiramının bariz nümunəsi olmaqla yanaşı, eləcə də “millətin qeyrətin çəkən” sənətkarlara zamanında diqqətsizliyin, sayğısızlığın tənqidi idi:

İndi özü düşünsün bizim cəmaət gərək,
Hər işə mövsümündə qılmalı diqqət gərək,
Şairə sağlığında eyləmək hörmət gərək.

---

¹¹ Hicri Atababa. Abşeron meyxanaları. Bakı: Boz oğuz, 1993, s.21-22

Faydasızdır eylmək rəğbət öləndən sonra.

* * *

Cəmaətin bir baxın səhvinə, iradına,
Şairin sağlığında yetən yox imdadın,
Ölən kimi bir heykəl yapırdırlar adına,
Çəkərlər uğrunda çox zəhmət öləndən sonra,
Biz elərik şairə hörmət öləndən sonra¹².

Mərasimdə meyxanasını deyib qurtardıqdan sonra böyük ictimai xadim N.Nərimanov Ə.Vahidə təşəkkür etmiş və onu mükafatlandırmışdır.

Diqqətəlayiq faktlardan biri də budur ki, Azərbaycanda ilk dəfə ayrıca kitab halında meyxanalardan ibarət toplusunun müəllifi də Ə.Vahid olmuşdur. Onun 1927-ci ildə işıq üzü görmüş “Meyxanalar” kitabında toplanan nümunələr ədəbi ictimaiyyətin və geniş oxucu kütləsinin rəğbətini qazanmışdır.

Ə.Vahidin meyxanaları ictimai mənası və müdrikliyi ilə diqqət çəkir. Günün aktual məsələlərinə dərin maraq və müdaxilə onun meyxanalarında aparıcı xüsusiyyətlərdir. Kəskin satira, incə yumor, məzəli ibarələr şairin ömrünün sonuna qədər meyxanaları üçün də səciyyəvi olmuşdur.

Ə.Vahidin meyxanalarında sosial-siyasi problemlərin tənqidi ilə yanaşı, Vətən, yurd sevgisi, Abşeronun, Bakının, onun gözəl təbiətinin tərənnümü də əsas istiqamətlərdən birini təşkil edir:

Pəh-pəh, Bakı dönmüş necə gör, xuldi-bərinə,
çix eylə səyahət.
Aç gözlərini, eylə nəzər dövrü-bərinə,
canın ola rahat.
Hər küçədə bir məclisi-meyxanə açılmış,
əhsən bu məkanə!
Ovbaşların şöhrəti dünyaya saçılmış,
gəldim dəxi canə¹³.

II fəslin “*Meyxana Böyük Vətən müharibəsi illərində*” adlı ikinci yarım-fəslində qeyd edilir ki, meyxana hələ heç bir zaman xalqın həyatı ilə, cəmiyyətin qarşısında duran vəzifələrlə müharibə illərindəki qədər möhkəm bağlı olmamışdı. Meyxana ustaları sifariş gözləmir, cəbhənin hansı yerində sözə daha çox ehtiyac olduğunu həssaslıqla duyur, görür

¹² Vahid Ə. O da yoxdur // Abşeron meyxanaları. Bakı: Nicat, 1993

¹³ Vahid Ə. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Yazıçı, 1982, s.448

və özləri buna vaxtında, mübarizlik pafosu ilə cavab verir, insanı, onun nəcib hisslərini, yüksək bəşəri duyğularını tərənnüm etməyi özlərinin yaradıcılıq vəzifəsi hesab edir, faşist Almaniyasının işğalçılıq siyasətinin ifşasını vətəndaşlıq borcu kimi dərk edirdilər. Təsadüfi deyil ki, müharibə dövrünün meyxanası humanist ədəbiyyatın inkişafında haqlı olaraq yeni bir mərhələ kimi qiymətləndirilir. Meyxananın müharibə illərində yeni istiqamət və məzmun qazanmasında Ə.Vahidin xidmətləri xüsusi qeyd edilməlidir.

Vahidin yaradıcılığında faşizmi ifşa edən meyxanalar bir silsilə təşkil edir. O həm arxa cəbhədə - xalq arasında, həm də ön cəbhədə əsgər və zabitlər qarşısında söylədiyi meyxanalar faşizmə qarşı mübarizə əzmini artırmış, qələbəyə inam hissi oyatmışdır. Şairin bu illərdə yazdığı meyxanaların mövzusu oxşar, hətta eyni, yəni faşizmin ifşası olsa da, bu nümunələrdə də şairin poetik dəsti-xətti, deyim və duyum tərzinin bənzərsizliyi diqqət çəkir.

Müharibə mövzusu Ə.Vahidlə yanaşı, Atababa, B.Bağırzadə və başqa meyxana ustalarının da yaradıcılığında aparıcı mövqe qazanır. Meyxanaçılar qanlı-qadalı döyüş meydanlarında baş verən hadisələri müşahidə edir, şəhid olmuş qəhrəman döyüşçülərə meyxanalar həsr edir, bədii sözün qüdrəti ilə əsgərlərin ürəyində intiqam alovunu daha da artırırdılar.

III fəslin sonuncu - üçüncü yarımfəslə *“Müasir dövrün meyxana ustaları”* adlanır və burada müasir dövr meyxanalarının tanınmış meyxana ustaları Ağasəlim Çıldağın (1930-2008), Nizami Rəminin (1947-1997), Ağamirzə Məmmədovun və Kərim Novruzovun yaradıcılığı fonunda araşdırılır.

Bakının Maştağa kəndində anadan olmuş meyxana ustası Ağasəlim Əli oğlu Səlimov xalq arasında Ağasəlim Çıldağ kimi tanınmış və məşhurlaşmışdır. Bu təxəllüsü ona 1948-ci ildə ustad şair Ə.Vahid vermişdir. Fitri istedadı babası şair-qəzəlxan Hacı Əli Kərimdən keçmiş Ağasəlim Çıldağ Atababa Hicri, Ağahüseyn və Ə.Vahid kimi ustaların məktəblərindən bəhrələnmiş və onların yolunu ləyaqətlə davam etdirmişdir. Gənc meyxanaçıların yetişməsində onun özünün də böyük xidmətləri olmuşdur.

A.Çıldağ meyxanalarının bir qismini məhəbbət mövzusunda həsr etmişdir. Onun meyxanalarında təsvir olunan real və azad sevgi ilahi məhəbbətdən üstün tutulur. Aşiq sevgilisinin cövrü-cəfasından, etinasızlığından şikayət etsə də, bunları yarın işvəsi, naz-qəmzəsi kimi qəbul edir və ona olan məhəbbəti daha da artır:

O gülü dərməginən, o gülün bağbanı mənəm,
O xumar gözlü qızın sevgili cananı mənəm.
Mən özüm azəriyəm, başqa dilə dönməmişəm,
Yanmışam eşq oduna, yanmadayam, sönməmişəm,
Bəlkə bir həftə olar sevgilimi görməmişəm,
O gözəl sevgilimin indi nigaranı mənəm.

Ağasəlim meyxanalarında məhəbbəti, eşqi böyük qüvvə hesab edir. Sevgilisi ilə hər bir görüş onun üçün bir bayram, ayrılıq isə bir dərd, bəla, müsibətdir.

A.Çıldıağın meyxanalarının mövzu dairəsi çox genişdir. O, şair – vətəndaş kimi də xalqı düşündürən problemlərdən kənar qalmır, onlara öz münasibətini bildirir. Həqiqəti açıq söyləmək, inkişafa mane olanları ifşa etmək onun meyxanalarının başlıca istiqamətlərindəndir. A.Çıldıağın meyxanalarının dili çox sadədir, anlaşılıqdır, tez yadda qalandır. Onda artıq söz, yersiz təşbeh, qəliz ibarə yoxdur. Məhz bu keyfiyyətlərinə görə onun meyxanaları həm xalq tərəfindən sevilmiş, həm də dövlət tərəfindən yüksək dəyərləndirilmişdir. A.Çıldıağın meyxana sənətinin inkişafındakı xidmətləri dövlət tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, ölkənin ali mükafatlarından olan “Şöhrət” ordeni ilə təltif edilmişdir.

Meyxana janrının inkişafı və təbliğində Nizami Rəmzinin də xidmətləri çoxdur. 1947-ci ildə Bakıda anadan olan Nizami Baxşiyev atası Rəmzinin adını özünə təxəllüs götürmüş, bu adla da Azərbaycanda və onun hüdudlarından kənar məşhurluq qazanmışdır.

A.Rəmzi unudurulmaqda olan və nüfuzdan salınmış meyxana janrına yeni ruh verdi, onu canlandırdı. N.Rəmzinin bu janra gətirdiyi yeniliklərdən biri meyxananı musiqi ilə ifa etməsi idi. Özü xoşavazlı mahnı ifaçısı olan N.Rəmzi “Meyxana” folklor ansamblının yaradıcısı idi. O, meyxananı toy, el şənliklərindən böyük sənət ocaqlarına, möhtəşəm səhnələrə çıxarıb. İlk dəfə M.Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında, Respublika sarayında meyxananı geniş auditoriya qarşısında nümayiş etdirib. Meyxananı televiziya ekranlarına da ilk dəfə N.Rəmzi çıxarmışdır.

Meyxanaçılar arasında ilk dəfə kinofilmə (“Qəzəlxan”) və sənədli filmə (“Göy qurşağı”) də, məhz N.Rəmzi çəkilib. Xarici ölkələrə də meyxananı ilk dəfə o aparıb.

N.Rəmzi həm də bəstəkar-müğənni idi. Onun “Ana”, “Təbrizim”, “Xızı dağları”, “Aşıq və canan” kimi mahnılarını indi də müğənnilər tez-tez səsləndirilir.

N.Rəmzi öz meyxanalarında sovet dövrünün nöqsanlarını, eybəcərliklərini, eləcə də erməni faşizmini açıq-aşkar tənqid edib. Onun “Gör neçə illərdir yalan görmüşəm”, “Sən nə qoymusan, nəyi axtarırsan”, “Dəyirmanmızı”, eləcə də “Yazıldı dastanı Azərbaycanın”, “Lay-lay Azərbaycan”, “Bilsən, Vahid”, “Vəziryan”, “Qorbaçov”, “Xilaskarımız” adlı meyxanaları bu mövzulardadır.

Müasir dövrün istedadlı meyxanaçılarından biri də 1962-ci ildə Maştağa qəsəbəsində anadan olmuş Məmmədov Ağamirzə Rəfi oğludur. Ustadı A.Çıldağ olan Ağamirzə meyxana yaradıcılığı ənənələrini ləyaqətlə davam etdirən və xalq tərəfindən böyük məhəbbətlə sevilən sənətkarlardandır.

Ağamirzə yaradıcılığında təbiət gözəlliklərinin, saf məhəbbətin təsviri, mənəvi-əxlaqi dəyərlərin təbliği, Vətən sevgisi, Qarabağ mövzusu geniş yer tutur.

Sadəlik, səmimi insan hisslərinin tərənnümü onun meyxana yaradıcılığına məxsus keyfiyyətlərdir. Ağamirzənin fitri qabiliyyəti, iti hafizəsi, hazırcavablığı, vəziyyətlə bağlı məqamları qiymətləndirmək bacarığı, gur səsi və temperamenti onun gələcəkdə daha istedadlı meyxana ustası olacağına dərin inam yaradır.

Müasir meyxana ustalarından biri də Kərim Ağamoğlan oğlu Novruzovdur. O, 1964-cü ildə Maştağada anadan olub və onun da ustadı Ağasəlim Çıldağ olub.

1991-ci ildə keçirilən Respublika Meyxanaçılar müsabiqəsinin qaliblərindən biri olan Kərimin meyxanaları nikbinliyi, həyatiliyi ilə seçilir, canlı və poetik məziyyətləri ilə yadda qalır. Onun bir sənətkar kimi başlıca cəhəti duyğu və fikirlərinin ifadəsi üçün münasib forma, özünəməxsus ritm, lirik təhkiyə tapa bilməsi, şəxsi həyəcanlarını bədii ümumiləşdirmə səviyyəsinə qaldırmağı bacarmasıdır. Kərim çalışır ki, meyxanalarında xalq həyatının, xalqın hiss və düşüncə tərzinin inikası daha dərin və təsirli olsun.

Kərimin meyxanalarında yumor qüvvətlidir, zahirən yumşaq və həlimdir. Lakin o, elə hadisələri qabardır ki, onlar məzəli olmaqla yanaşı, dərin ictimai mənə daşıyır. Realizm, təbiilik və həyatdan gələn notlar onun meyxanaları üçün səciyyəvidir.

Kərimin meyxanalarında təbiət təsviri başlıca yerlərdən birini tutur və onun meyxanalarının əsas qəhrəmanı Azərbaycandır. Kərimin yaradıcılıq yolu mövzu baxımından rəngarəng və çoxşaxəlidir. Onun poetik dünyası ilə tanış olduqca bu meyxana ustasının həyata baxışının,

fəlsəfi düşüncələrinin özünəməxsus, fərdi üslubda ifadə olunduğunu görürük.

Dissertasiyanın “Nəticə” hissəsində tədqiqatın müddəaları ümumiləşdirilmişdir.

Dissertasiyanın əsas müddəaları aşağıdakı məqalələrdə öz əksini tapmışdır:

1. Abşeron meyxanalarının mərasim və janr səciyyəsi // Elmi axtarışlar, VI toplu, Bakı: Elm, 2001, s. 42-44
2. Некоторые жанровые особенности мейханы // Elmi axtarışlar, VIII toplu (“Filologiya məsələləri”nin xüsusi buraxılışı). Bakı: Nurlan, 2002, s. 209-211
3. Ədəbiyyatımızda meyxana // Sumqayıt Dövlət Universiteti, Elmi xəbərlər, cild 5, №1, 2009, s. 30-34
4. Azərbaycan meyxanalarında hərbə-zorba // Bakı Dövlət Universitetinin “Dil və ədəbiyyat” Beynəlxalq Elmi-nəzəri jurnalı №2, 2012, s. 179-181
5. Meyxana ustası Ağasəlim Çıldağ // Azərbaycan Dillər Universitetinin Dil və ədəbiyyat dərgisi, №3, 2012, s. 222-227
6. Meyxana Azərbaycan folklorunun janrlarından biri kimi // Azərbaycan Dillər Universitetinin Dil və ədəbiyyat dərgisi, №4, 2013, s.221-225
7. Мейхана как один из жанров устной народной литературы // Казахский Национальный Университет имени Аль-Фараби, Вестник КазНУ, Серия филологическая, № 5-6, (145-146), Алматы: 2013, с.108-113
8. Мейхана как древний жанр фольклора // Материалы III международной научной конференции «Язык, культура, этикет в современном полиэтническом пространстве», Кабардино-Балкарский Государственный Университет им.Бербекова, Нальчик, 2013, с.222-226

ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ МЕЙХАНА

РЕЗЮМЕ

Диссертация охватывает эстетические проблемы, жанровые, семантические и структурные особенности мейхана. Данная работа состоит из введения, двух глав, заключения и списка литературы, использованной в процессе исследования.

Во введении рассматриваются проблемы, связанные с актуальностью темы, предметом исследования, степенью ее разработки, целями и задачами, методико-теоретической основой, новизной, теоретическим и практическим значением работы.

Первая глава диссертации «Историческое развитие жанра мейхана» состоит из пяти частей. Здесь подробно анализируются генетические истоки, региональные особенности, степень народности мейхана, вопросы, касающиеся свадебных обрядов с участием суфиев и дервишей.

Во второй главе «Искусство мейхана», состоящей из трех частей, к исследованию привлечены такие темы, как традиции творческих взаимоотношений между мастерами и учениками, посвятившими свое творчество развитию жанра, мейхана в годы Великой отечественной войны и современные мастера, мейхана в творческом наследии А.Вахида, А.Чылдага, Н.Рамзи, А.Мамедова, К.Новрузова.

В заключении обобщаются теоретические и практические аспекты исследования.

**THE GENRE FEATURES OF AZERBAIJAN
MEYKHANA (TAVERN)**

SUMMARY

The dissertation is dedicated to researches of mastership affairs, genre features, semantic and structural aspects of meykhana. The scientific work consists of Introduction, two Chapters, Conclusion and References parts.

In the Introduction part the actuality of the thesis, its objective and subject, the processed level, aim and functions; theoretical and methodological basics, scientific novelties, and theoretical-practical significance are elucidated.

The first chapter called "The evolution of meykhana genre" consists of five subtitles and highlights meykhana's genetic origins and regional aspects; its national character features, sufism (mysticism) and darvish weddings. All these features also are systematically and comprehensively researched.

The second chapter called "Mastership of meykhana" consists of three subtitles and elucidates the tradition between master and disciple; meykhana's position in World War II period. Additionally, contemporary period meykhana masters as A.Vahid, A.Childagh, N.Ramzi, A.Mammadov and K.Novruzov's creative works are analyzed at this part.

In the Conclusion part of dissertation the applied and theoretical propositions are generalized.

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ ФОЛЬКЛОРА**

На правах рукописи

НАЗИМ АГАВЕРДИ оглу РЗАЕВ

**ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ
МЕЙХАНА**

5719.01 - Фольклористика

5715.01 - Теория литературы

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание научной
степени доктора философии по филологии**

БАКУ – 2016